

Лексико-семантичне поле „Людина” в мові української народної пісні

NINA DANYLYUK, *Universidad Nacional Lesia Ukrainka de Volin*

RESUMEN

El artículo está dedicado a las distintas denominaciones del ser humano en los textos cantados folclóricos ucranianos. La atención se centra en la estructura semántica de las palabras-conceptos *muchacha* y *muchacho*, en la semántica de sus componentes y significado figurativo, que se materializan en la imagen lingüística del mundo.

Palabras clave: denominación del ser humano, textos cantados folclóricos, concepto, significado simbólico, significado figurativo.

The Lexico-Semantic Field “Person” in the Language of the Ukrainian Folk Song

ABSTRACT

This article is devoted to the different denominations referring to human beings in the texts of Ukrainian folk songs. Attention centres on the semantic structure of the word-concepts *girl* and *fellow*, as well as on the semantics of their components and figurative meaning, which materialize in the linguistic image of the world.

Keywords: human being denomination, folk song texts, symbolic meaning, figurative meaning.

Думки про мову як засіб пізнання навколишнього світу, про відмінності у характері мов, пов’язані зі способом мислення і сприйняття народу, висловлювали свого часу Вільгельм Гумбольдт (Гумбольд, 1995), Олександр Потебня (Потебня, 1993), Бенджамін Ворф (Whorf, 1966), Лев Щерба (Щерба, 1974) та ін. До проблеми мовної картини світу безпосередньо зверталися Дмитро Лихачов (Лихачев, 1997), Геннадій Колшанський (Колшанский, 1970), Ніна Арутюнова (Арутюнова, 1999), Ольга Федик (Федик, 2000), Віталій Жайворонок (Жайворонок, 2007) та ін. У зв’язку з традиційними архаїчними системами, в тому числі й фольклорними, це питання досліджували В’ячеслав Іванов та Володимир Торопов (Іванов, 1965), Тетяна Цив’ян (Цивьян, 1996), Олександр Хроленко (Хроленко, 2000), Серафима Нікітіна (Микитина, 1993), Єжи Бартмінський (Bartmiński, 2000) та ін. Однак на матеріалі мови усної народної поезії зокрема поняття мовної картини світу опрацьоване ще недостатньо. У нашій статті йтиметься про особливості мовного вираження основних слів-концептів, які входять головного за вагомістю та кількістю одиниць лексико-семантичного поля „Людина” в українських народнопісенних текстах.

Лексико-семантичне поле “Людина” в українській пісні, як і в мові загалом, має тричленний поділ, оскільки концептуально людина представлена у трьох параметрах: фізична, соціальна і розумна істота. Людину як фізичну істоту характеризують назви частин житла (*хата, двір, світлиця, ворота; світлиця, піч, двері* і т. д.), предметів побуту (*стіл, лавка, миска, макітра, ложка*), одягу, головних уборів та взуття (*сорочка, спідниця, жупан, чоботи, намітка, шапка* і под.), страв і напоїв (*борщ, вареники, куліш, пироги, мед-вино*), фізіологічних процесів (*сидіти, стояти, спати, говорити, робити, співати, плакати, умиватися* тощо), будови тіла (*голова, груди, спина, руки, ноги; очі, брови, вуса, коси, чуб, личко*), напр.: – *Піду принесу **черевички** од шевця, **Свиточку** од кравця, **Сорочечку** од швачки...* (Гоголь, 148); *А в Марушки-душки Смоловії **лавки**: Як сів – прикипів, вечеряти не схотів* (Бодяньський, 104). На основі

опорних лексем вибудовуються типізовані портрети, як-от: *Оченьки, як терночки, брівоньки, як шнурочок, Личенко, хоч малюй, устонька, хоч цілуй, станочок, хоч пиши* (Марко Вовчок, 25). Людину – суспільну істоту визначають слова на позначення родинних стосунків: *батько, мати, дочка, син, діти, дід, баба, онуки, тітка, дядько; чужа мати (свекруха, теця), чужий батько (свекор, тесть)* та ін.; майнового стану (*багатий, бідний, пан, дукач*); професій та роду занять, виконавців обрядових дій (*швець, кравець, рибалка, рекрут, стрілець, козак, чумац, жнець, музика, піп, дяк; староста, бояри, світилки*): *Свекор невістку сильно не злюбив, А свекруха незнавиділа* (Гоголь, 87); *Кругом, женчики, кругом, Понад зеленим лугом, Женчики кружиснають, Пшениці дожиснають* (Пісні з Волині, 67). Серед усіх родичів найуживаніше слово-поняття *мати*. Трудову діяльність людини відбито залежно від часу творення пісень та їх жанру. Знаходимо досить багато назв традиційних занять (*бортник, ратай, коваль, гончар, полільник, в'язальниця, ключниця* і под.), типових дій (*сіяти, орати, косити, жати, ткати, прати, воювати, полювати*), знарядь праці (*коса, серп, сокира, ніж; меч, гармата, рушниця; скрипка, сопілка, цимбали* та ін.), засобів зв'язку (*кінь, віл, віз, корабель; листи, люди, птахи, предмети*) тощо, напр.: *Ой погнала бабусенька куріп'ята пасту, Сіла, сіла під тином кужелицю прядути* (Гоголь, 147); *Ой воли ж мої сиві, голубії, Ой які ж бо ви добрі* (Марко Вовчок, 316); *Їде козак молоденький Та на конику б'ється* (Гоголь, 83). Ознаки людини як розумної істоти: мислення, розум, почуття, пам'ять, воля – передано, в основному, за допомогою дієслів (*думати, знати, мислити, почувати, пам'ятати, навчати* та ін.), іменників (*дума, пісня, слово, мова, воля, кохання, зрада* тощо), а також усталених висловів (*думати-гадати, думу думати, тужити-голосити, журитися журно, журба сушить, в'ялить; любитися-кохатися, в серденьку носити, мати на мислі* і под.): *Нащо мені на подвір'ї Воли та корови, Як не буде в моїй хаті Любої розмови* (Укр. нар. пісні, I, 235); *Любилися, кохалися, обоє хороші, А тепера розійшлися, як срібній гроші. Любилися, кохалися, і мати не знала, А тепера розійшлися, як чорная хмара. Любилися, кохалися, як зерно в горісі, А тепера розійшлися, як галочки в лісі* (Пісні кохання, 15).

Слід підкреслити, що мовна модель світу в українській усній словесності має виразну етнолінгвістичну специфіку. Зокрема, тут сформовано узагальнені зовнішні та внутрішні мовні портрети молодій дівчини, парубка, матері, батька та інших, що виявляють здебільшого усталені ознаки і відображають найголовніші антропологічні характеристики українців незалежно від місця виникнення твору: *біле тіло, білі руки, ноги, лице, високий зріст, тонкий стан; руса (чорна) коса; чорний (русий, кучерявий) чуб; карі, чорні (рідко – сині, голубі) очі; тонкі брови, рум'яні вуста, чорні вуса* тощо. Якості, високо поціновані народом, виражають традиційні епітети *милий, любий, щирий, добрий, вірний, гордий, гречний* тощо: *Ой, вийди, вийди, Дівчинонько моя вірняя!* (Нар. перлини, 183); *За ними йшла гречна паннонька, Гречна паннонька, чом Марисенька...* (Календ.-обряд, пісні, 319). Активно використано номінації на позначення родинних стосунків, чимало з яких уже вийшли з ужитку сучасного мовця: *шурин, дівер, зовиця, ятрівка* тощо, напр.: *За мою ятрівкою Ходять хлопці верівкою. За мою зовицею Ходять хлопці улицею* (Гоголь, 129); *...Що ти мого брата убив, а свого шурина?* (Гоголь, 129).

Найбільш виразно у народній пісні окреслено постать дівчини. Можна виділити

багатий синоніміко-варіантний ряд слів, якими називають дівчину: *дівчина, дівчинина, дівчинонька, дівонька, дівочка, дівонька, дівка, дівчаточко, дівця* та ін. Із позначкою “народнопоетичне” у Словникові української мови подають лексеми: *дівчинонька, дівонька, дівця, дівчатко* (СУМ, II, 297–299). Наведений ряд взаємозамінних слів можуть поповнювати нові компоненти залежно від жанрової, регіональної належності пісні. Так, у веснянках знаходимо такі номінації: *дівчина, товаришка, молодиченька, посестриченька, паняночка*, властиві й іншим пісням, а також специфічні — *Подоланочка, Царівна, рогуленька, юлойка* і под. Словом *рогуленька* називають дівчину-ведучу в хороводних творах із Волині, які виконуються на розі села або вулиці: *Ой ти, рогуленько Будь собі малесенька...Вставай ранесенько... Вмивайся білесенько... Втирайся гарнесенько...* (Пісні з Волині, 44). У піснях з різних територій України трапляються й інші діалектні форми на позначення дівчини (*дівойка, дівче* і под.), однак їх небагато. Очевидно, це зумовлено прагненням до наддіалектності народнописенної мови.

Для називання хлопця, що також є улюбленим образом української народної творчості, використовують чимало варіантів: *хлопець, хлопчина, парубок, парубочок, парень, козак, козаченько, молодець, легінь, запорожець, чумак, бурлак, рекрут* і под. Серед них багато номінацій за соціальним, майновим станом, професією, що свідчить про більшу суспільну активність у минулому чоловіка порівняно з жінкою. Ремарку “народнопоетичне” у Словникові української мови мають слова *козаченько, молодець* (СУМ, VI, 210, 781). Як зазначала Світлана Єрмоленко, “назви осіб, зокрема, утворюють у фольклорній системі синонімічний ряд, що включає не тільки словотвірні, а й лексичні синоніми. Так, у наймитських і заробітчанських піснях синонімами виявляються слова *наймит* із розгалуженим словотвірним рядом, а також лексика, взаємозамінна у варіантах пісень: *наймиток, наймитонько, наймитець, наймиточко, наймиченько, наймичук, наймитище, бідний неборак, бурлак, бурлака, бурлаченько, дворак, сирота, сиротко, сиротина*. Подекуди в піснях названого жанру співвідносними поняттями виявляються *козак, козаченько*” (Єрмоленко 1987, 58). Підкреслимо, що слово *козак* часто вживають зі значенням “хлопець, юнак взагалі”, “молодецький статний хлопець” (СУМ, IV, 210) у творах багатьох жанрів не лише фольклору, а й художньої літератури.

Образні засоби відображають уявлення українського народу про дівчину як символ чистоти і доброти, скромності, вірності, працелюбності, його розуміння дівочої краси. Для хлопця визначальними є такі ознаки, як сміливість, мужність, відданість, вірність, працелюбність.

Прихильне, ніжне ставлення до дівчини, парубка, молодої жінки, чоловіка передано за допомогою слів *мила (-ий), люба (-ий)* та їх форм: *Будь здорова, сусідонько, Люба, мила дівчинонько!* (Нар. перлини, 253). Вони часто субстантивуються і замінюють опорні лексеми, особливо у звертаннях, напр.: *Чого, мила, Смутна, невесела?* (Пісні з Волині, 134). Милою називають кохану дівчину, дружину, милим – коханого хлопця, чоловіка. Ця номінація настільки усталена, що вживається просто за традицією, незалежно від стосунків людей. Можна навести чимало прикладів із пісень, коли жінка називає милим чоловіка, який зраджує її, б’є, випиває, а чоловік – милою побиту ним дружину, дівчина – хлопця, який її розлюбив і покидає, як-от: *Ой поїхав мій миленький, Коли б не вернувся* (Чубинський III, 123).

Спільний епітет *молода (-ий)* для слів-понять *дівчина* і *хлопець* у відповідних пестливо-зменшених формах позначає ознаку за віком: *Помандрував молодий Івашко У чистеє поле* (Чубинський, III, 111). Вживають також давні нестягнені форми – *молодая, молодеє, молодії*, рідше, – коротку *молод*, що у Словникові української мови кваліфікована як народнопоетична: *Заплакали молодії хлопці, Сидячи в неволі* (Нар. перлини, 148); *Ой годі-годі, молод козаче. Сив конем вигравати...* (Франко, 83). Крім того, *молодий, молода* у значенні іменників – це назви наречених, молодого подружжя у весільних, родинно-побутових піснях, напр.: *Наш молодий зажурився, Що йому коник намочився, /2/ Не журися, наш молодий, – В молоді скорців (килимів – Н.Д.) много – Вона вкриє коня твого. /2/(Весільні пісні, 222). Субстантивований прикметник *молода (-ий)* сам може виступати з означенням *молода (-ий)*, що призводить до виникнення тавтологічних висловів: *Там водиця холоденькая, Там травиця зелененькая, Там молода молоденькая* (Весільні пісні, 213).*

У народній поезії оспівано гарних дівчину, хлопця. Значення “гарний” має цілий ряд синонімів та їх варіантів: *гарна (-ий), гарная, гарнесенька (-ий), вродлива (-ий), уродлива (-ий), хороша (-ий), файна (-ий), красива (-ий), красна (-ий), розкрасна, червена, гожа (-ий), пригожа (-ий), пишна (-ий)* та ін.: *Там стояла дівка красна. Хорошая та вродливая. Її доля нещасливая* (Нар. перлини, 212).

Зіставлення слів-понять *дівчина, молода жінка* з назвами квітів, ягід, дерев, птахів, світил – *рожа, квіточка, мак, калина, черешня, ягідка, вишня, голубка, пава, зозуля, горлиця, зоря* та ін. – також мають на меті виділити загальну оцінну семантику образу красивої людини: *Ой дівчино гожа, Ти – повная рожка* (Нар. перлини, 17); *Вийди, дівчино, вийди, рибчино, У гай по теляти* (Чубинський, III, 122). Красу хлопця, чоловіка підкреслено за допомогою порівнянь зі словами *ягода, рожка, мак, дуб, сокіл, орел, голуб, місяць, сонце* та ін. Чимало цих номінацій зі світу рослин є спільними для обох молодих людей. Слова, що входять до традиційних порівнянь, можуть виступати прикладками до лексем-понять *дівчина, хлопець* та їх заміників: *Ой ти, Семеночку, Зелений барвінку, Скажи, скажи, Семеночку, Яку любиш дівку!* (Пісні з Волині, 36). Ласкаве називання дівчини *голубкою, горлицею, перепілкою, вишнею, калиною, серцем, утіхою, рибочкою* і под., хлопця – *голубом, барвінком, соколом, сонцем, серденьком, колосочком* має загальний позитивний зміст, який поєднує значення “гарний”, “милий”, “любий”, “коханий”. У Словникові української мови такі номінації називають переносними, поетичними, напр.: “Сокіл... 3. перен., поет. Юнак або чоловік, який відзначається красою, сміливістю, молодецтвом” (СУМ, XI, 438). Коли ж ці слова використовуються при звертанні, їх не зовсім виправдано кваліфікують як розмовні.

Гарну дівчину порівнюють також із *царівною, королівною*: *До церкви йшла, як зірка зійшла. Стрітили її вночі паничі: “Чи ти царівна, чи ти королівна?” “Я не царівна й не королівна: Васильова дочка, гарна панночка”* (Пісні з Волині, 79). Подібним до царя, князя змальовано й хлопця у колядках, звернених до парубка. У весільних піснях *князем* і *княгинею* називають молодого й молоду, підкреслюючи їхні особливі якості, коштовне вбрання, вишукані страви, які вони споживають у світлиці.

У багатьох піснях варіантами до слів-понять *дівчина, хлопець* стають вислови *гарна панночка, красна панна, панночка, панянонька; красний панич, гречний молодчик, хлопець-молодець* та ін. Найвищий вияв вроди у народній поезії передано за допомогою

висловів *мов намальована (-ий)*, *як писанка, мов на папері написана (-ий)*: *А в Космачі такі дівки, Єк намальовані* (Укр. нар. пісні, II, 193). Типовими є словосполучення з дієсловами *писати, виписати, намалювати, нарисувати, змалювати*, які поєднано з лексемами *дівчина, хлопець* та їх заміниками – назвами частин обличчя: *Исписала, змалювала вдовиного сина – Хорош, хорош вдовин син на воронім коні...* (Укр. нар. пісні, I, 188); *Нащо мені, моя мати, Дала таку вроду? Виписала чорні брови, Та ще й карі очі* (Нар. перлини, I83).

Для створення портрету гарної молодої людини вжито епітети, які передають ознаки кольору обличчя, тіла, очей, брів, волосся тощо. Дівчину, як правило, характеризують художні означення з такого набору: *рум'яна (-а), рум'яненко, біленька, білесенька, кароока, чорноока, чорнобрива, чорноброва, русява (-я)* та ін. Хлопця стосуються прикметники *біленький, чорнявий, чорнобривий, кароокий* і под. Звичайно, вони створюють узагальнені образи, що відповідають народним уявленням про красу.

Фольклорні естетичні норми зумовили вибір традиційних епітетів, порівнянь, метафор, які виникають на базі опорних слів-понять *літа, зріст, стан, хода, очі, брови, тіло, руки, ноги* (для дівчини і хлопця), *коса, вуста* (для дівчини), *чуб, вуса, груди* (для хлопця). Опорні слова-поняття *личко, тіло, руки, ноги* хлопця, дівчини та їх варіанти мають традиційне означення *білий* (*білесенький, біленький, білявий*) у відповідних формах роду, числа: *Дівчино, моя, чарівниченко! Причарувала білеє личенько* (Нар. перлини, 234), *Ручки мої білії, білії, білії! А кому ж ви будете милії, милії?* (Укр. нар. пісні, II, 20), *Ніжки ж мої біленькі! Чом не ходите?* (Там само, II, 68), *...Укрий мое тіло Бурлацькеє біле Ще й головоньку* (Там само, I, 168). Для підкреслення білизни обличчя, тіла послуговуються зіставленнями зі *снігом, папером, днем*, напр.: *Будь здорова, сусідонько, Люба, мила дівчинонько, Ой яка ж ти гарнесенька, Як сніжечок білесенька* (Нар. перлини, 253). Художнє означення *білий* виступає також атрибутом слів *груди, груди* стосовно хлопця, козака. У народній пісні навіть у ворога – білі груди: *Як угледів злий татарин, Як угледів презлий панич Та вдарився об білу груди* (Укр. нар. пісні, I, 29). Дуже рідко з'являються антонімічні до слова *білий* та його варіантів означення тіла й обличчя – *чорний, почорнілий, смоляний*. Як правило, їх ужито в контекстах, у яких ідеться про загибель, поневір'яння і тяжку працю хлопця, чоловіка: *Вже його уста синенькі, Його личко вже чорненьке; Я (ворон. – Н.Д.) по личку присідаю, Очі йому випиваю* (Закувала зозуленька, 350). У жартівливих творах, в яких висміяно невдачу-залицьяльника, прикметник *чорний* має значення “брудний”, “немитий”: *Легінику молоденький, що-сь такий чорненький, Може, мати не купала, як-ись був маленький?* (Квіти Верховини, 43).

Для змалювання гарного личка дівчини, хлопця послуговуються також епітетами, що містять семи кольору “червоний”, “рожевий”: *На личеньку да красна* (Укр. нар. пісні, I, 387), *Личко рум'янеє* (Там само, 362) і под. Цю ознаку підкреслено в порівняннях, до складу яких уходять слова *яблучко, ягідка, калина* та ін. Змарніле обличчя зіставлено з *глиною, стіною*, напр.: *Як я в батька жила, Як рожса цвіла, А тепер же я, Як стіна біла* (Мирний, Білик, 82-83).

Слово-поняття *очі* та його варіанти *очки, оченьки, оченята* мають постійні атрибути *карі, чорні, ясні*, рідше – *сиві, голубенькі*: *Як дівчину не любити, Коли чорні очки* (Нар. перлини, 303), *Нема ж мого миленького, Що карії очі* (Укр. нар. пісні, 86), *Оченька*

мої сивії, сивії, сивії, сивії, Кому будете милії, милії, милії (Франко, 50). Темні очі традиційно порівнюють із *тереном, нічкою, ясні* – з *днем, ясоньками, зорями*, напр.: *Чорнії брови, карії очі, Темні, як нічка, ясні як день! Ой очі, очі, очі дівочі, Де ж ви навчилися зводить людей?* (Закувала зозуленька, 391). Варіантні форми *брови, брівки, брівоньки* схарактеризовано за двома визначальними якостями – “чорні”, “рівні”: *Ой маю я чорні брови, Маю карі очі! Чом ти мене, козаченьку, Любити не хочеш?* (Укр. нар. пісні, I, 302). На основі епітетної сполуки *чорні брови* вибудовано означення-комполит *чорнобрива (-ий)*, у Словникові української мови позначений ремаркою “народнопоетичне” як постійний епітет до слів *хлопець, дівчина, милий, мила* (СУМ, XI, 357). Цей прикметник у фольклорі може переходити в іменник, субстантивуватися: *Ой здорова, чорнобрива, Йа куди шлях, дорога* (Яворницький, 277); *А я піду до дівчини Та й до чорнобривки* (Там само, 285). Відповідником чоловічого роду є рідше вживана лексема *чорнобривець*: *Чорнобривець іде, На добридень дає* (Укр. нар. пісні, I, 153). Обидві родові форми – *чорнобривка* і *чорнобривець* зафіксовані у словникові Бориса Грінченка (Словарь, IV, 471). Словник української мови *чорнобривець* – прикладку до іменника *хлопець* подає як лексему народнопоетичного походження, а *чорнобривка* (*чорнобривочка*) не має такої ремарки (СУМ, II, 366, 357), хоча зрозуміло, що обидва слова фольклорно забарвлені, образні.

Типовим є порівняння брів із шнурочками, напр.: *Хвалилася дівчина: “В мене очки як терночок, В мене брівки як шнурочок ...* (Нар. перлини, 31). Показова ознака дівчини у народній поезії – *коса до пояса*. Як правило, слово-поняття *коса* має традиційне означення *руса*, хоча у фольклорі оспівано біляву, чорняву і навіть руду дівчину: *Руся коса до пояса, В косі стрічка голуба* (Укр. нар. пісні, I, 267), *Тільки жаль мені русої коси, Дівочької краси* (Нар. перлини, 330). У весільних піснях з’являються також означення *срібна (-і), золота*, які мають оцінний зміст: *Ой косо моя золота, Та не рік я тебе кохала... За один деньок потеряла* (Весільні пісні, 155). Тут *коса* стає символом вільного молодого життя у батька-матері, що після шлюбу стане іншим.

Гордість хлопця, за народними уявленнями, – *чуб, кучері (кудрі)*. Із цими лексемами поєднано прикметники *кучерявий, русявий, чорний*: *Не хвалися, козаченьку, кучерявим чубом* (Укр. нар. пісні, I, 199), *Розпустив чорні кудрі Сиву коню до копитів* (Там само, 50). Номінація *лисий* завжди має негативне оцінне забарвлення, супроводжена іронічним звучанням контексту: *Казала ми моя мамка: “З лисим добре жити, Як будете вечеряти – не треба світити”* (Квіти Верховини, 49). Кучерявого юнака у пісні часом називають *розкудрявим*, очевидно, за аналогією до інших утворень *розкрасний, роздобрий*, більш поширених у фольклорі, що виконують функцію вищого ступеня порівняння прикметників. Лексема *розкудрявий* може переходити до розряду іменників, змінюючи свою граматичну форму – *розкудрявчик*: *Ой не ходи, та розкудрявчик Ой коло мого ж саду, Ой не топчи, ой розкудрявчик Ой мого винограду* (Укр. нар. пісні, I, 345).

У семантиці означень дівчини, хлопця за кольором волосся – *чорнява (-ий), білява (-ий) русява (-ий)* виявлено позитивну оцінність: *Любив мене та козаченько хороший, чорнявий* (Укр. нар. пісні, I, 238). Епітет *руда (-ий)*, у літературній мові вжитий зі значенням “людина з волоссям червоно-жовтого кольору або з рясним ластовинням на обличчі” (СУМ, VIII, 895), набуває у фольклорі негативного забарвлення ще один

атрибут чоловічої краси – *вуса* (*вус*), *усочок*: *Ой лихо, не Петрусь – Біле личко, чорний вус!* (Укр. нар. пісні, II, 84).

Незважаючи на високий ступінь типізованості зовнішніх портретів дійових осіб народної пісні, інколи натрапляємо й на деякі індивідуальні риси. Так, у волинській поезії родинно-побутового циклу для характеристики дівчини, крім епітетів *чорнявая* (колір волосся), *білява* (колір личка) використано означення *дзюбатая*. Дівчину в цьому тексті називають діалектним словом *кокошка*, що означає “курка” (див.: СУМ, IV, 15): *Ой у саду, саду Гуляла кокошка Чорнявая, білявая, Дзюбатая трошки* (Пісні з Волині, 102). Напевне, таку номінацію спричинила зовнішня подібність – загострений ніс, а, можливо, деяку роль відіграли й внутрішні якості. Порівняймо значення однокореневої лексеми *кокошитися*, яку в Словникові української мови тлумачать: “триматися зарозуміло, гордовито...” (СУМ, IV, 215). Можна відшукати й інші відмітні ознаки зовнішності дівчини, хлопця, переважно негативні, часто гіперболізовані. Їх виділено в піснях різних тематичних груп, в яких звучать докори, жарти, кепкування. Загальна тенденція у зображенні фольклорних ліричних героїв полягає у тому, щоб чітко відмежувати милого і нелюбого. Для першого знайдено гарні слова, для другого – насмішкуваті, зневажливі. Це добре видно у портретно-пісенному живописові: *Стояв дуб-дубочок тонкий та зелений, Тримав мене за рученьку гідкий та мізерний. А на тому поганому поясина синя, Як до мене заговорить, тече з губи слина, А на тому миленькому та пояс турецький, Личко біле, чорні брови і стан молодецький* (Пісні кохання, 7). Те ж саме стосується й дівчини: якщо вона немила – все в неї погане, якщо любя – усе стає надзвичайним, ідеальним. Оскільки портретна палітра у народній пісні створена переважно закоханими очима, то добираються найяскравіші мовні образи, щоб передати красу хлопця або дівчини. Звідси – епітети, порівняння, метафори, які відтворюють опоетизовані ознаки вроди. Для змалювання виняткової зовнішності коханих, крім традиційно усталених засобів, творці пісень нерідко вдаються до незвичних асоціативних зіставлень явищ природи і людей: *Ой я знаю, ой я знаю, чого мила красна: Перед нею й поза нею впала зоря ясна! Ой упала зоря з неба та й розсипалася, Мила зорю позбирала та й затикалася* (Пісні кохання, 9).

Отже, лексико-семантичне поле „Людина” в українській народній пісні досить розгалужене, багате на синоніміко-варіантні ряди, образні засоби, відображає національно-мовні уявлення про красу дівчини і парубка, жінки та чоловіка.

REFERENCES

- Арутюнова, Н. Д. (1999). *Язык и мир человека*. 2-е изд. Москва: Языки русской культуры.
- Гумбольдт, В. (1995). Характер языка и характер народа. *Язык и философия культуры*. Пер. с нем., сост., общ. ред. и вступ. ст. А. В. Гулыги и Г. В. Рамшивили. Москва: Прогресс.
- Єрмоленко, С. Я. (1987). *Фольклор і літературна мова*. Київ: Наукова думка.
- Жайворонюк, В. В. (2007). *Українська етнолінгвістика: Нариси*. Київ: Довіра.
- Иванов, Вяч. Вс., Топоров В. Н. (1965). *Славянские моделирующие системы (древний*

- период). Москва: Наука.
- Колшанский, Г. В. (1970). *Объективная картина мира в познании и языке*. Москва: Наука.
- Лихачев, Д. С. (1997). Концептосфера русского языка. *Русская словесность: От теории словесности к структуре текста*. Под ред. В.П. Нерознака. Москва: Academia, 280 – 287.
- Никитина, С. Е. (1993). *Устная народная культура и языковое сознание*. Москва: Наука.
- Потебня, А. А. (1993). *Мысль и язык*. Киев: СИНТО.
- Федик, О. (2000). *Мова як духовний адекват світу (дійсності)*. Львів: Місіонер.
- Щерба, Л. В. (1974). *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: Наука, ЛО.
- Цивьян, Т. В. (1990). *Лингвистические основы балканской модели мира*. Москва: Наука.
- Хроленко, А. Т. (2000). Фольклорный мир в алфавитном порядке. *Etnolingwistyka*, nr. 12, 121 – 138.
- Bartmiński, J. (2000). *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Whorf, B. L. (1966). *Language, Thought and Reality. Ed. and with an Introduction by John B. Carroll*. Cambridge: Massachusetts.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

- Бодянский – (1978). *Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських*. Київ: Наукова думка.
- Весільні пісні – (1988). *Весільні пісні / Упоряд., вст. ст. М.М. Шубравської*. Київ: Дніпро.
- Гоголь – (1985). *Народні пісні в записах Миколи Гоголя / Упоряд., післямова і приміт. О.І. Дея*. Київ: Муз. Україна.
- Закувала зозуленька – (1987). *Закувала зозуленька: Антологія української народної творчості. Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / Упоряд., передм.а та приміт. Н. Шумади*. Київ: Дніпро.
- Квіти Верховини – (1989). *Квіти Верховини: Коломийки / Зап. текстів, упоряд., приміт. та словник Ю.І. Бойчука*. Ужгород: Карпати.
- Марко Вовчок – (1983). *Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / Упоряд., передм. і приміт. О.І. Дея*. Київ: Наук. думка.
- Мирний, Білик – (1977). *Народні пісні в записах Панаса Мирного та Івана Білика / Упоряд, вступ. ст. та приміт. І.В. Ханти*. Київ: Дніпро.
- Нар. перлини – (1975). *Народні перлини / Упоряд., вст. ст. М. Стельмаха*. Київ: Дніпро.
- Пісні з Волині – (1970). *Пісні з Волині / Упоряд., приміт. та вступ. ст. О.Ф. Ошуркевича*. Київ: Муз. Україна.
- Пісні кохання – (1986). *Пісні кохання / Упоряд., вст. ст. та приміт. О.І. Дея*. Київ: Дніпро.
- Укр. нар. пісні – (1955). *Українські народні пісні : В 2 кн*. Київ: Мистецтво; у дужках римською цифрою подано том, арабською – сторінка.
- Франко – (1981). *Народні пісні в записах Івана Франка / Упоряд., вст. ст. і приміт. О.І.*

- Дея. Київ: Муз. Україна.
- Чубинський ІІІ – (1872). *Труды этнографическо-статистической экспедиции в юго-западный край. Материалы и исследования, собранные П.П.Чубинским, Т. Ш.* Санкт Петербург.
- Яворницький – (1990). *Українські народні пісні, наспівані Д.Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого /* Упоряд., вст. ст., приміт. та комент. М. М. Олійник-Шубравської. Київ: Муз.Україна.
- Словарь – (1907-1909). *Словарь української мови /* Упоряд. Б. Грінченко, В 4-х т. Київ; у дужках римською цифрою подано том, арабською – сторінка.
- СУМ – (1971-1980). *Словник української мови, В 11-и т. Київ: Наук. думка; у дужках римською цифрою подано том, арабською – сторінка.*
- ня, напр.: *Любив козак три дівчиноньки: Чорнявую та білявую, Третю руду та поганую* (Укр. нар. пісні, I, 258).